

משמר הירדן

עוד לפני העלייה הראשונה גאלו יהודים גליליים אדמות מידי הבדואים והקימו עליהן מושבה לתפארת. השיוך הפוליטי של אנשי המושבה לצד הימני והלא נכון של המפה הותיר אותם חסרי מגן במלחמת השחרור והוביל לנישול ציני שלהם מהקרקע | **תמר הירדני**

ביום פקודה ניצבו פחות מחמישים לוחמים – ובהם בני המושבה, לוחמי אצ"ל וחברי יישובים סמוכים – מול הטנקים הסוריים

גם המלון נחל כישלון חרוץ. ב-1890 הוא נשבר וחזר ליסוד המעלה, ובעזרת ידידו דוד שוב – ממקימי ראש פינה – חילק את אדמתו לחלקות ומכר אותן לחקלאים יהודים מצפת ומסביבתה. אלה המשיכו לפתח את המקום ושמרו על השם שושנת הירדן.

באותם ימים ממש הסתובב בארץ ישראל בחור בשם נפתלי הרץ אימבר ששימש עוזרו האישי של הדיפלומט הבריטי לורנס אוליפנט. יום אחד פגש אימבר ביפו סוחר יהודי בעל חנות למוצרי עישון, וזה סיפר לו בצער כי הוא מייבא מגרמניה ניירות לגלגול סיגריות שעליהם מודפס שיר גרמני פטריטי בשם 'משמר הירדן'. הסוחר הביע באוזני אימבר תקווה כי ימצא שיר עברי יפה שיוכל להדפיסו על ניירות גלגול במקום השיר הגרמני. אימבר נרתם למשימה וחבר את השיר 'משמר הירדן' המתמקד במחויבות היהודים לארץ ישראל (ראו מסגרת). זמן מה אחר כך נקלע אימבר

סמך חזקה? ובכן, הבדואים הבינו היטב שהרשמה בספר האחוזות גוררת עמה מסים וסכנת גיוס חובה לצבא התורכי. לא פלא ששבטים רבים החליטו להיפטר מהצרה ולמכור את אדמותיהם החקלאיות לכל המרבה במחיר. כמרבה במחיר התגלה במקרים רבים חכם יעקב חי עבו, שהוא, אחיו ושכנים יהודים נוספים נרתמו לגאול אדמות בגליל ובסביבתו. ב-1872 הם רכשו נחלה בת 3,000 דונם בעמק החולה מידי השבט הבדואי א-זביד, ועליה הוקמה ב-1883 יסוד המעלה. חלקה דומה בגודלה נקנתה מידי תושבי הכפר הערבי מירון מעט דרומה משם, ממערב לגשר בנות יעקב.

שושנה או כוכב?

בין מקימי יסוד המעלה – עולים ממזריטש ומבריסק ברובם – היה גם מרדכי לובובסקי, אלמן טרי שהגיע מארצות הברית. תוך שנה רכש לובובסקי מיעקב חי עבו אלפיים דונם מהחלקה הדרומית במטרה להקים מושבה חדשה בשם 'שושנת הירדן' על שם אשתו המנוחה שושנה. לובובסקי פתח במקום רפת ובמשך שנתיים עמל עם צוות פועלים מסור על הפיתוח החקלאי של המושבה. לאחר שהאדמה הכזיבה והגידולים לא עלו יפה פתח לובובסקי מלון דרכים לטובת העוברים במקום בדרכם לגשר בנות יעקב, אך

לאן נוסעים?

משמר הירדן הישנה

אתר הנצחה למושבה שחרבה במלחמת העצמאות

גישה מכביש 918, מאתיים מטר אחרי הכניסה לקיבוץ גדוד

כניסה חינם

רה גדולה התחשרה בסוף המאה ה-19 על הבדואים בגליל: הממשלה התורכית דרשה מהם

להירשם כבעלי הקרקע החקלאית שירשו מאבותיהם ולהוציא עליה קושאן (שטר בעלות). מדוע צרה גדולה אתם שואלים, הרי מי לא ירצה הוכחה בכתב לבעלותו על מקום השייך לו רק על

צ

שרידי בית שנהרס על ידי הצבא הסורי שפלש למושב משמר הירדן
צילום: אלמוג

משמר הירדן

מלים: נפתלי הרץ אימבר
לחן: ברוך ליפטמן

בְּקוֹל רַעַם בְּשָׁמַיִם
קוֹל חוֹצֵב לְהַבּוֹת
קוֹל קוֹרֵא מִירוּשָׁלַיִם
חוֹשֵׁוֹ לְאַרְץ הָאֲבוֹת
לִירְדֵן, לִירְדֵן אֶתִּי
עֲשׂוּ מִקּוֹרוֹת מַעֲבָרוֹת
מִקּוֹם נֶהָר פְּלִגְיוֹ יִהְיֶינּוּ
הַעֲמִידוּ שָׁם מִשְׁמְרוֹת
חֲרֵב לֵה' וּלְאַרְצֵנוּ
בִּירְדֵן שָׁם מִשְׁמְרֵתֵנוּ

הַרְגָעִי אֶרֶץ אֶהוּבָה
נִחְנוּ לֹא נִרְגַע
כָּל נִתְּנָה הָיִיתָ עֲזוּבָה
עַתָּה קוֹל שׁוֹפֵר יִשְׁמַע
בְּחַיֵּי הָעוֹלָם נִשְׁבַּע
גַּם נִתְקַע כָּף
עַתָּה קוֹל שׁוֹפֵר יִשְׁמַע
אֲזַנְרִימָה דָּגְלָנוּ
חֲרֵב לֵה' וּלְאַרְצֵנוּ
בִּירְדֵן שָׁם מִשְׁמְרֵתֵנוּ

להאזנה לשיר ולפרטים על אודותיו
באתר 'זמרשת' סרקו את הקוד

האדירים שהתחולל בין התורכים
לבריטים באזור גשר בנות יעקב נרמסו
שדות החקלאות, רבים מהמתיישבים
נפצעו והמושבה ניטשה כליל. ב-1923
חודשו החיים במשמר הירדן על ידי
גרעין של מתיישבים בעלי אידאולוגיה
ימנית מתלמידיו של ז'בוטינסקי.
ב-1946 הצטרפו למושבה חיילים
משוחררים מתנועת בית"ר ומשמר
הירדן הפכה לנקודה האסטרטגית
החשובה ביותר סמוך לגשר בנות יעקב.
מה שקרה בהמשך היה מעצבן כל
כך עד שכדאי לנוח רגע, לנשום אוויר
ואז להמשיך. ובכן, במהלך מלחמת
העצמאות, בכ"ח באייר תש"ח (1948),
תקפו הסורים את משמר הירדן.
ההתקפה הייתה צפויה, ולכן התבקש
שהמקום יהיה מאובטח היטב, אבל הוא
לא היה. עד היום מתווכחים ביניהם זקני
האצ"ל וההגנה האם גודול של חטיבת
פלמ"ח שהיה בדרכו להגנת היישוב
עוכב על ידי מפקד חטיבה אחרת,
כי "למה שנעזור לרוויזיוניסטים",
או שמא הוא לא הגיע בשל בעיות

לשושנת הירדן והתרשם עמוקות
מהחלוצים. לאחר שהקריא באוזניהם
את השיר 'משמר הירדן' הם החליטו פה
אחד להחליף את שם המושבה למשמר
הירדן. השיר, אגב, זכה ללחן קליט, נפוץ
בכל המושבות והפך כמעט לשיר לאומי.
שיר אחר של אימבר שהפך באמת לשיר
לאומי הוא 'התקווה', אבל את זה כבר
ידעתם.

אנשי משמר הירדן עמדו בגבורה
באתגרים חקלאיים ובהתנכלויות
של פורעים בדואים אשר הציתו
את שדותיהם, שדדו אותם ואפילו
הרגו בהם. ב-1898 הם נשמו לרווחה
כשחברת יק"א של הברון רוטשילד
לקחה אותם תחת חסותה, רכשה אדמות
והביאה תגבורת של מתיישבים. המצב
אמנם השתפר, אך הבידוד והמרחק
הקשו על אספקת מזון ומצרכים חיוניים
כמו תרופות ורבים חלו בקדחת ונפטרו.

שוד פוליטי

מלחמת העולם הראשונה הנחיתה
מכת מוות על המושבה. במהלך קרב

התחלה צנועה. המושבה
משמר הירדן במאה ה'19

ארזתם לבד?

◀ יעקב חי עָבַד, מי שמכר למרדכי לובובסקי את אדמת משמר הירדן, התרגש כל כך מהחלטתו של האחרון לקרוא למושבה שיקים על שם אשתו המנוחה עד כי הבטיח לעזור לו בכל דרך ואף השיא לו את בתו היחידה מסעודה.

◀ פדויי השבי ממשמר הירדן, שנאלצו להסתפק בפיצוי על אדמתם, ניהלו משא ומתן עם קק"ל וזו הסכימה לשלם להם 16 לירות לדונם. לימים הסתבר כי קק"ל פיצתה ערבים מהכפרים הנטושים חטיין ונימרין על אדמותיהם ב־160 לירות לדונם. פי עשרה!

בירור חזר אליהם מפקד משטרת ראש פינה ואמר בפנים נפולות: "אני מצטער, קיבלתי הוראה מגבוה, מהדרג הפוליטי, לא להתערב" (אריה יצחקי, 'גבורת משמר הירדן 1948', עמ' 124).

אחרי דין ודברים נוקב קבעו המוסדות המיישבים כי לא יעזור כלום – קק"ל תפצה את האיכרים והם לא יחזרו לאדמתם. הפיצוי שהוצע היה כה עלוב, עד כי רבים סירבו לקבלו ולא פוצו עד עצם היום הזה. לא נותר לאיכרים המיואשים אלא לחבור לשאר בני המושבה שהתמקמו בנתניה ולהמשיך בחייהם. הם אולי התייאשו, אבל תנועת החרות לא. בכסלו תש"י (1949) הקימה קבוצת בית"ר מצפת מושב עובדים בשם 'בני צפת', שנקרא גם 'משמר הירדן א', במרחק שני קילומטרים מהמושבה החרבה. השם 'משמר הירדן ב' הוענק בינתיים לקיבוץ שנבנה על חורבות המושבה מהצד השני של המפה הפוליטית, אך הקיבוץ החליף את שמו ל'גוברים' ואחר כך ל'גדות'. ההתיישבות המחודשת במשמר

לשיירת השבי שבה היו בין היתר גם פצועים קשה. מאוחר יותר מת אחד מהם מפצעיו. בסוף 1949 הוחזרו השבויים לישראל, ומה רבה הייתה תדהמתם כאשר גילו כי במסגרת הסכמים עם סוריה ישראל אמנם קיבלה את כל השטח שממערב לירדן, אך העניקה את אדמותיהם לחברי תנועת הנוער העובד לצורך הקמת קיבוץ. ההיסטוריון אריה יצחקי כתב על תגובותם:

הם מיהרו למשטרת ראש פינה והגישו תלונה על גזל האדמות. לאחר

התארגנות. שנים אחרי המלחמה עוד טענו לוחמי האצ"ל כי כוחות ההגנה מנעו מהם לרדת מראש פינה להגנת משמר הירדן. השורה התחתונה היא שביום פקודה, אחרי שכל הילדים ורוב הנשים פונו, ניצבו פחות מחמישים לוחמים – ובהם בני המושבה, לוחמי אצ"ל וחברי יישובים סמוכים – מול הטנקים הסוריים. אחרי שתי התקפות קשות שבהן ירו הסורים מאות פגזים חרב המקום עד היסוד ונכבש. 14 לוחמים נהרגו, תשעה נמלטו וחברת משק אחת התחבאה במזווה כל הלילה אך נתפסה למחרת בבוקר. היא צורפה

מודיעין שלום

מה לאכול?

אחוזת דוברובין

רחוב השמורה, יסוד המעלה
כשר, בשרי, 04-6802680

איסקנדר

אתר הרפטינג נהר הירדן
כשר, בשרי, 04-9007020

אקספרט

ההסתדרות 9, חצור הגלילית
כשר, חלבי, 04-6332636

עוד באזור

אחוזת דוברובין

רחוב השמורה, יסוד המעלה
פתוח ב'ה' 10:00-16:00
ו' 10:00-14:00
כניסה בתשלום, 04-6802680
www.dobrovin.co.il

מצפה גדות

אנדרטה לחטיבת הגולן
גישה מכביש 91, חמישה קילומטרים
מזרחית לקיבוץ גדות
כניסה חינם

אתר השחזור מושבת הראשונים ראש פינה

רחוב החלוצים, ראש פינה
פתוח א'ה' 9:00-16:00
ו' 10:00-14:00
כניסה בתשלום, 04-6936913
www.roshpina.org.il

הירדן לא היה ביניהם. הטענה הרשמית הייתה כי היישוב חרב, התושבים נטשו את המקום, ומושב משמר הירדן הוא לא המשך אמיתי של המושבה.

אבל אנחנו לא רוצים להרגיז אתכם, ולכן נספר שיש בשורה אחת טובה: שלושים שנה לקח לוותיקי משמר הירדן צרובי העלבון לשכנע את המדינה כי הם לא נטשו אלא נפלו בשבי, כי הם לא עזבו מרצונם אלא גורשו מאדמתם לטובת קיבוץ אחר, וכי מושב משמר הירדן הוא בהחלט המשך ישיר שלהם. בסוף זה קרה: נס הקוממיות נמסר לוותיקי המושבה משמר הירדן באייר תש"ס (1980). מזל טוב! רק נזכיר כי שלוש שנים קודם לכן התרחש בארץ מהפך הפוליטי המפורסם ומפקד האצ"ל לשעבר מנחם בגין עלה לשלטון. האם יש קשר בין שתי העובדות? אתם תחליטו.

אז מה מחכה לכם היום במושבה משמר הירדן? לא הרבה. שרידים דלים למדי מבתי הבזלת של 32 המייסדים, כולל מרתף אבן ששרד כמעט בשלמותו, שלטי הנצחה המתארים את מבנה המושבה ואת הקרבות, ואנדרטה המנציחה את שמות הנופלים. בשולי האתר ניצב עדיין בית הקברות העתיק של המושבה. □

תמר הירדני
מורת דרך מוסמכת, מדריכה ביד יצחק
בן צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

הירדן תוארה בעיתון מעריב תחת הכותרת "משמר הירדן מתחילה מבראשית". הכתב הנאמן אהרן קלאוס תיאר אידיליה מרגשת שבה "לוחמי פלמ"ח וחיילי אצ"ל לשעבר תוקעים יתדות באדמות המושבה". תחת כותרת הביניים החביבה, "הזקנים נתיאשו" מובאת הסיבה להיעדרם של ותיקי משמר הירדן מהשטח:

והשרידים לא עצרו כוח לשוב אל נחלתם ואדמתם ... את רוב הקרקעות העמידו לרשות הקרן הקיימת לשם העלאת גוף התיישבותי צעיר לנקודה ... כנראה גברה בהם ההרגשה ששיבתם למשמר הירדן עלולה להיות בשבילם כשיבה על גבי קברים, והם נתפזרו בחלקי הארץ השונים כשבלבם שכול ושיממון (מעריב, כ"ד בכסלו תש"ז, 15.12.1949).

מעט מדי, מאוחר מדי

בשלב זה יכולנו לעצבן אתכם עוד יותר ולספר לכם שמושב משמר הירדן ביקש פעמים אחדות להתקבל למועצה אזורית הגליל העליון אבל נדחה בתואנות שונות, למרות הוראה מפורשת של משרד הפנים, פסיקה של בג"ץ ודיון סוער בוועדת הפנים של הכנסת. יכולנו לעצבן אתכם ממש ולספר כי כאשר המדינה חילקה את 'נס הקוממיות' ליישובים שעמדו בגבורה במלחמת העצמאות ולא נמחקו מהמפה, משמר